

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 21 kwietnia 2023 r.

Poz. 2830

UCHWAŁA NR XXIX/273/2023 RADY GMINY SUSIEC

z dnia 31 marca 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami gminy Susiec na lata 2023–2026

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023r. poz. 40) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy w Suścu uchwała, co następuje:

§ 1. Uchwała się Gminny program opieki nad zabytkami gminy Susiec na lata 2023–2026 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Susiec.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

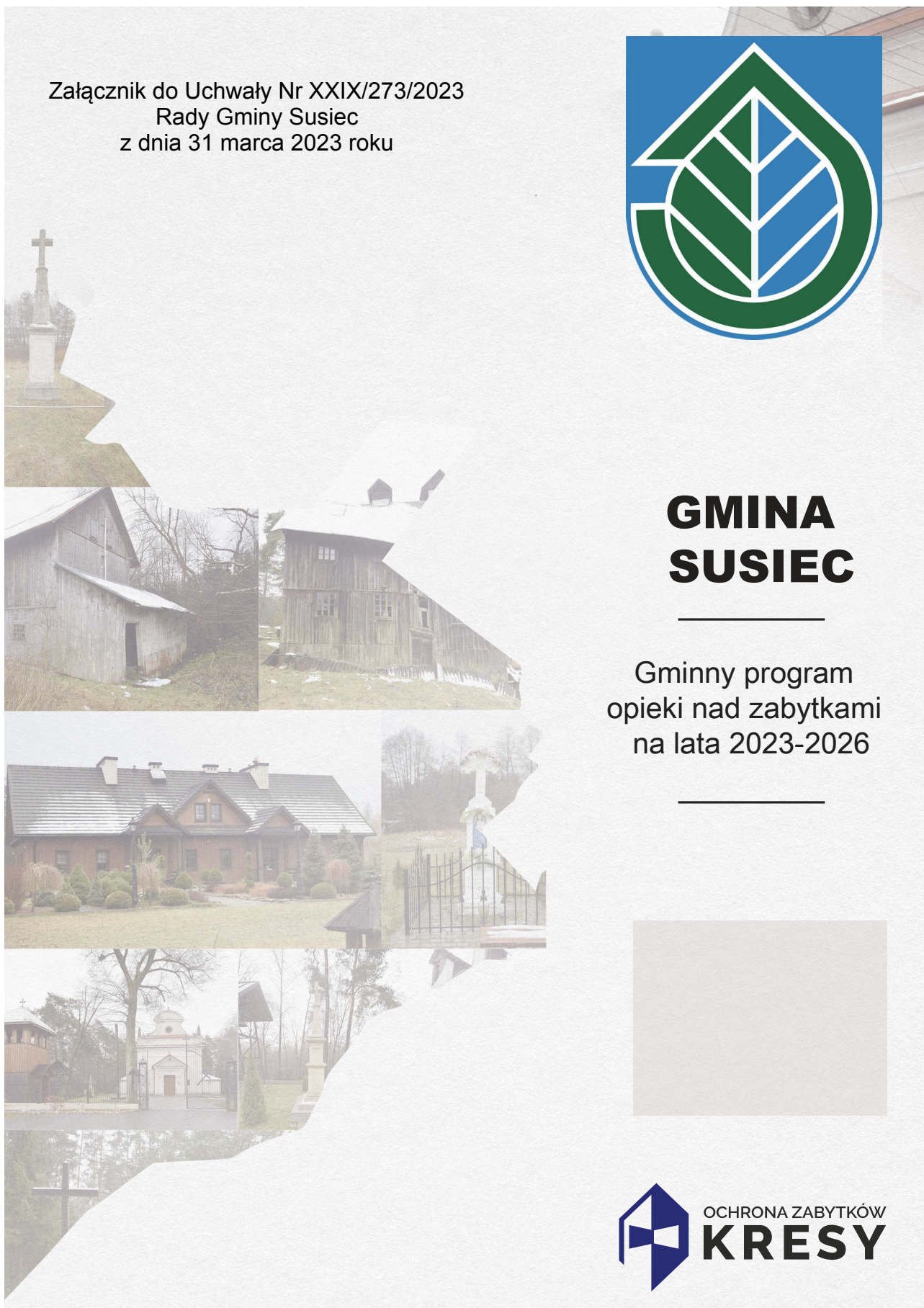
Mieczysław Jasina

Załącznik do Uchwały Nr XXIX/273/2023
Rady Gminy Susiec
z dnia 31 marca 2023 roku

GMINA SUSIEC

Gminny program
opieki nad zabytkami
na lata 2023-2026

1. WSTĘP -----	2
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	4
2.1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE -----	5
2.2. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO -----	12
2.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU -----	15
2.4. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY -----	25
3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY SUSIEC -----	31
3.1. ZARYS HISTORII GMINY -----	31
3.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY -----	33
3.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE -----	34
3.4. ZABYTKI RUCHOME -----	38
3.5. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE -----	39
3.6. ZABYTKI NIERUCHOME O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY -----	40
4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY -----	48
4.1. ZABYTKI NIERUCHOME -----	48
4.2. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE -----	48
4.3. ZABYTKI RUCHOME -----	49
4.4. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY SUSIEC -----	49
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ -----	50
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	54
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	63
8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	65
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	67
9.1. DOTACJE -----	67
9.2. PROGRAMY OPERACYJNE MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO -----	70
9.3. ŚRODKI EUROPEJSKIE -----	76
10. PODSUMOWANIE -----	79
11. ANEKSY -----	80
11.1. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY SUSIEC – ZABYTKI NIERUCHOME -----	80
11.2. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY SUSIEC – ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE -----	82

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia, takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, Gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby gmina stała się piękna dla mieszkańców i atrakcyjna dla turystów należy zadbać o lokalne zabytki.

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Susiec na lata 2023-2026 wykorzystuje wyrażone w poprzedniej wersji programu, obowiązującego w latach 2013-2016, starania samorządu o systematyczne i perspektywiczne prowadzenie działań z obszaru ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym gminy.

Ostatni obowiązujący Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Susiec na lata 2013-2016 został przyjęty uchwałą Rady Gminy Susiec uchwałą nr XXXI/241/2014 z dnia 16 września 2014 r. i ogłoszony w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego. Wykonanie uchwały powierzono Wójtowi Gminy Susiec. Realizację Programu rozpoczęto po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego. Realizowany przez poszczególne wydziały Urzędu Gminy Susiec - sprawdził się jako dokument wyznaczający cele i kierunki zadań dotyczących istniejących na terenie gminy obiektów zabytkowych.

Aktualnie opracowany Gminny program opieki nad zabytkami gminy Susiec na lata 2023-2026 – bazując częściowo na doświadczeniach wynikających z realizacji uprzednich tego typu dokumentów – w części modyfikuje i jednocześnie wyznacza nowe cele przy jego realizacji, po pozytywnym zaopiniowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i właściwym przyjęciu w drodze uchwały Rady Gminy Susiec.

Dokument ten zawiera aktualizację wszelkich zaistniałych zmian w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie gminy Susiec.

Gminny program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

1. (uchylony)
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze gminy Susiec. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania

przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);

2. uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20);
3. prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4);
4. przyjmowania zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);
5. sporządzania przez wójta na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
6. obowiązek przyjęcia przez radę gminy gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);
7. sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

2.1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019r. poz.1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
 - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Zgodnie z art. 16 ustawy:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

- 1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.
6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji [...] strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.
2. W [...] planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W myśl art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4, wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m.in.:

- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);

- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat;
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania);
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego;

- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2022 r. poz. 88),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
- ustawa z dnia 24 lutego 2022 r. o ochronie dziedzictwa narodowego związanego z nazwami obiektów przestrzeni publicznej oraz pomnikami (Dz. U. z 2022 r. poz. 857).

Obecnie trwają prace nad projektem ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Projekt z dnia 21 lipca 2021 r. przekazany do konsultacji publicznych, przewiduje między innymi:

- zastąpienie części postępowań administracyjnych procedurą zgłoszenia zamiaru podejmowania działań dotyczących zabytku;
- zmodyfikowanie instytucji ochrony tymczasowej, tj. ochrony prawnej, której podlega zabytek w trakcie postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków;
- zniesienie Listy Skarbów Dziedzictwa;
- wprowadzenie obowiązku oznaczenia wszystkich zabytków nieruchomych znakiem informacyjnym, że obiekt ma taki status i podlega ochronie;

- poprawienie regulacji dotyczącej środków nadzoru (art. 45, art. 49);
- zreorganizowanie instytucji społecznej opieki nad zabytkami;
- wprowadzenie możliwości finansowania obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przez wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- określenie, komu przysługuje status strony w sprawach administracyjnych prowadzonych na podstawie ustawy o ochronie zabytków;
- wprowadzenie możliwości przyznawania nagród osobom, które znalazły zabytek w trakcie poszukiwań zabytków – uzasadniają konieczność zmiany stanu prawnego projektodawcy.

2.2. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

- I. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (MP 2019 r., poz. 808)

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”. Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działań:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,

- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
- Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
 - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
 - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
 - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
 - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
 - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
 - Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
 - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
 - Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
 - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
 - Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

II. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez wdrażanie celów szczegółowych:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności,
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,
- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

2.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Susiec wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- I. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) (załącznik do uchwały nr XXXIV/559/13 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 21 października 2013 r.)

Sejmik Województwa Lubelskiego na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązany jest do uchwalenia strategii rozwoju województwa. Aktualnie obowiązująca na terenie województwa lubelskiego jest Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), która określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne ze Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) w swoich założeniach w ośmiu punktach dotyczących różnych sfer społecznych i gospodarczych opisuje wizję województwa. Zakłada ona między innymi: ograniczanie ilości pracowników pracujących w najmniej wydajnych działach gospodarki na rzecz tych przynoszących wyższą produktywność oraz wyższe dochody dla nich samych, przyspieszony rozwój najważniejszych miast regionu, poprawienie społecznej i gospodarczej atrakcyjności regionu, poprawę bazy turystycznej i promocji regionalnych produktów, społeczną i kulturową integrację regionu oraz efektywne wykorzystanie środków unijnych.

Strategia wyznaczyła w tym celu cztery cele strategiczne będące najważniejszą i najpilniejszą do realizacji "potrzebą rozwojową" województwa:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu.
2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich.

3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.
4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu.

W ramach poszczególnych celów strategicznych można wyróżnić cele operacyjne uszczegóławiające zakres działań w ramach danego zagadnienia. Celem operacyjnym ujętym w strategii, który wprost w swojej tematyce odnosi się do sfery kulturalnej i dziedzictwa kulturowego jest Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej w ramach celu strategicznego funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu. W jego ramach można wyszczególnić kilka kierunków działań, którymi są:

- Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
- Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli.
- Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
- Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne.
- Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.
- Powołanie regionalnego forum terytorialnego.

Określono również szereg celów operacyjnych, realizujących potrzeby zidentyfikowane.

Zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą oraz ochroną dziedzictwa kulturowego są podejmowane również w ramach pozostałych celów strategicznych, operacyjnych i kierunków działań określonych przez strategię:

Cel strategiczny: Wzmacnianie urbanizacji regionu

Cele operacyjne: Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina

Integracja działań promocyjnych (biznesowych, turystycznych, kulturowych), krajowych i zagranicznych Lublina i regionu.

Wspieranie współpracy placówek badawczych i rozwojowych oraz kulturalnych z silnymi ośrodkami w kraju i za granicą (tworzenie sieci współpracy)

Cel strategiczny: Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Cel operacyjny: Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich

Promocja i rozwój turystyki na obszarach wiejskich, wspieranie organizacji działających w tej sferze.

Cel strategiczny: Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu

Cel operacyjny: Cyfryzacja oraz zwiększenie dostępu do zasobów nauki, edukacji i dóbr kultury.

Obecnie prowadzone są prace nad aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.). Prace nad jej aktualizacją rozpoczęły się na mocy uchwały nr V/96/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 marca 2019 r., zawierającej obszerny załącznik dotyczący najbliższych planów związanych z pracami nad dokumentem, określającej zasady, tryb i harmonogram aktualizacji.

Uchwałą nr LXX/1580/2019 z dnia 3 września 2019 r. Zarząd Województwa Lubelskiego powołał do życia dokument określający założenia w sprawie aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.).

- II. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (Uchwała nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego)

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa lubelskiego określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego uchwalonym Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest „Zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia”.

Zostało także zdefiniowanych sześć celów głównych, z których „Wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi” - bezpośrednio odnosi się do sfery dotyczącej środowiska kulturowego. W jego ramach określono cele szczegółowe:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego,
- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych,
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej,
- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W ramach wyznaczonych celów, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego wskazuje również sposób osiągnięcia zamierzonych wyników poprzez integrowanie walorów kulturowych z przestrzenią społeczno-gospodarczą regionu. Jest to możliwe do zrealizowania dzięki określonym działaniom szczegółowym:

- Koordynacja ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego z polityką ochrony środowiska przyrodniczego i rozwoju turystyki,
- Zintegrowane podejście do ochrony oraz wykorzystywania zasobów kulturowych w planowaniu przestrzennym,
- Zachowywanie i uczytelnianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem,
- Dążenie do redukcji kolizji krajobrazowych i estetycznych we wszelkich zmianach zagospodarowania,
- Dbłość o estetykę i integralność wizualną zespołów zabudowy,
- Promowanie wzorów architektury rodzimej w obszarach o wysokich walorach krajobrazowych.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego wyznacza również kierunki rozwoju przestrzennego odnoszące się wprost do środowiska kulturowego i dziedzictwa kulturowego. Działania w tym zakresie mają na celu utrwalać tożsamość regionalną oraz kreować wizerunek województwa i w lepszy sposób wykorzystywać dziedzictwo niematerialne i materialne, między innymi poprzez turystykę. Natomiast wykorzystanie zastanych obiektów związanych z dziedzictwem kulturowym, m. in. na potrzeby działalności kulturalnej i społecznej – w znacznym stopniu może przyczynić się do ich ochrony poprzez zachowanie ich w dobrym stanie. Strategia dużą uwagę poświęca również obszarom

kulturowym, z ich historią, układami urbanistycznymi oraz unikatowym krajobrazem w celu ich zachowania. Jako podstawowe działania opisane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego w celu zachowania dziedzictwa kulturowego wymienia się działania polegające na: wpisie do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, wskazanie do utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

W ramach działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego przewiduje się:

- Wykorzystanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu,
- Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

W ramach ochrony i opieki nad zabytkami nieruchomymi realizowana jest:

- Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych,
- Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych,
- Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych,
- Uczyelnianie reliktyw zabytków archeologicznych.

Ochrona zabytkowego krajobrazu polegać ma na:

- Wspieraniu tworzenia parków kulturowych,
- Zachowaniu i konserwacji zieleni komponowanej,
- Ochronie panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych,
- Ochronie zagrożonych zanikiem tożsamości, historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych,
- Ochronie i odtwarzaniu historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym,
- Tworzeniu szlaków kulturowych.

III. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 (Uchwała nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r.)

Głównym zamierzeniem „Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022” jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Lubelskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

„Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022” stanowi kontynuację „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 – 2018”. Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie.

Jednym z dwóch celów strategicznych zdefiniowanych w ramach sporządzonego programu jest „Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu”. Wyznaczony cel strategiczny zawiera w sobie cele operacyjne oraz działania wyznaczone do realizacji, w tym:

Cel operacyjny: Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Działania:

- Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego,

- Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- Prowadzenie gminnych ewidencji zabytków,
- Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych,
- Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki,
- Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego,
- Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny: Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działania:

- Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny,
- Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego,
- Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywanie przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu,
- Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia,

- Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich,
- Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Drugim z celów strategicznych określonych w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 - 2022 jest „Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny”. Wyznaczony cel strategiczny zawiera w sobie cele operacyjne oraz działania wyznaczone do realizacji, takie jak:

Cel operacyjny: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

Działania:

- Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej,
- Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny,
- Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony,
- Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnego i materialnego, zwłaszcza zagrożonego,
- Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny: Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

Działania:

- Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno - ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej,

- Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu,
- Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej -krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych,
- Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno–ekonomicznego,
- Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy,
- Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i „przemysłu czasu wolnego”,
- Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: „przemysłu czasu wolnego” i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno–ekonomicznych.

Program został opracowany w celu wdrożenia zapisów Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z art. 87 ww. ustawy, wojewódzki program opieki nad zabytkami przyjmuje Sejmik Województwa, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Co dwa lata Zarząd Województwa sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Sejmikowi Województwa.

Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami, zostały określone w art. 87 ust. 2 ustawy i należą do nich:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dotychczas nie przyjęto kolejnej wersji programu na lata 2023-2026, stąd przyjęto jako aktualny dotychczasowy Program obejmujący lata 2019-2022.

IV. Program Rozwoju Turystyki dla Roztocza Tomaszowskiego

Program Rozwoju Turystyki dla Roztocza Tomaszowskiego jest kluczowym dokumentem, w ramach którego została przeprowadzona identyfikacja produktów turystycznych Roztocza oraz wypracowane zostały założenia prowadzące do rozwoju jego potencjału turystycznego. Celem strategicznym opracowania jest wykreowanie wizerunku Roztocza jako jednego z najciekawszych pod względem krajobrazowym i kulturowym regionów w Polsce.

Program uwzględnia Susiec oraz jego potencjał turystyczny, traktując gminę jako jedną z popularniejszych miejscowości Roztocza.

2.4. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

- I. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec (uchwała nr XXIII/209/2018 Rady Gminy Susiec z dnia 22 marca 2018 r.)

Studium bardzo szczegółowo wyznacza zasady kształtowania układu przestrzennego z podziałem na poszczególne elementy dziedzictwa kulturowego.

Historyczne ukształtowanie sieci drożnych i osadniczych.

- wyznaczanie nowych terenów budowlanych w obrębie i w sąsiedztwie istniejących jednostek osadniczych z zachowaniem ich tradycyjnej struktury (łańcuchówka-zabudowa po obu stronach drogi),
- uwzględnianie istniejących elementów architektonicznych w celu utworzenia spójności w zagospodarowaniu przestrzennym,
- kształtowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego w paśmie pogranicza kulturowego oraz w roztoczańsko-puszczańskie pasmo osadnictwa leśnego.

Urbanistyka i architektura rezydencjonalna oraz zieleń i wody urządzone.

Brak zachowania historycznych przykładów. Szczątkowo zachowane przykłady w miejscowości Ciotusza Stara i Susiec.

Architektura sakralna.

- ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- obiekty tj. kapliczki oraz krzyże murowane i drewniane należy zachować jako ważne akcenty krajobrazu kulturowego Roztocza, prezentują bogactwo form, upamiętniające wydarzenia związane z miejscową ludnością oraz o szerszym zasięgu.

Architektura przemysłowa, użyteczności publicznej i inna.

Wszystkie cmentarze Gminy są zachowane w stanie dobrym, cmentarze zamknięte wymagają ochrony planistycznej.

Miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne.

Ochronę przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych: obóz zagłady żołnierzy Armii Krajowej w Nowinach, cmentarz wojenny w Błudku oraz miejsca ważniejszych bitew historycznych w m. Róża.

Ruralistyka i budownictwo wiejskie.

- wyznaczanie nowych terenów budowlanych w obrębie i w sąsiedztwie istniejących jednostek osadniczych z zachowaniem ich tradycyjnej struktury (łańcuchówka-zabudowa po obu stronach drogi),
- uwzględnianie istniejących elementów architektonicznych w celu utworzenia spójności w zagospodarowaniu przestrzennym,
- uwzględnianie istniejących układów zabudowy, dróg i placów oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabudowy; utrzymywanie historycznej parcelacji; przeznaczanie pod zabudowę nowych terenów w kontynuacji historycznych siedlisk; ochrona wartościowej, tradycyjnej zabudowy.

Archeologia.

- obowiązek ochrony udokumentowanych stanowisk archeologicznych na zasadach określonych przepisami dotyczącymi ochrony zabytków,
- obowiązek ochrony przypadkowo dokonanych znalezisk obiektów i zabytków archeologicznych, poprzez zabezpieczenie znalezisk i miejsca odkrycia oraz zgłoszenia znaleziska do właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz Urzędu Gminy.

Powiązania funkcjonalno–przestrzenne i widokowe oraz dominanty.

Związek funkcjonalno – przestrzenny na terenie Gminy najczytelniej prezentuje się w Łosińcu. Widać czytelne usytuowanie zespołu sakralnego, wkomponowanego w naturalny krajobraz oraz bardzo dobrze zachowany typ wsi łańcuchowej.

Zabytki zewidencjonowane i prawnie chronione.

- zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca,
- zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej,

- odpowiednie zagospodarowanie terenów otaczających zabytek w celu wyeksponowania go w krajobrazie,
- obejmowanie ochroną kapliczek, figur, krzyży przydrożnych wraz z towarzyszącym drzewostanem i małą architekturą.

Katalog wartości kulturowych w poszczególnych miejscowościach.

W oparciu o istniejące walory kulturowe należy budować tożsamość terenów Gminy Susiec z pełnym

poszanowaniem tradycji historycznych, kulturowych, architektonicznych i krajobrazowych.

W Studium wyznaczono także strefy ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych:

- strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej,
- strefa ochrony archeologicznej,
- strefa ochrony ekspozycji,
- strefa ochrony krajobrazowej.

Podkreślono konieczność uwzględnienia w zagospodarowaniu przestrzennym strefowanie konserwatorskie i ogólne zasady ochrony w strefach wskazanych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

II. Lokalny program rewitalizacji gminy Susiec na lata 2017-2023 (uchwała nr XIX/183/2017 Rady Gminy Susiec z dnia 22 września 2017 r.)

Dokument rewitalizacji stanowi kompleksowy, wielopłaszczyznowy proces mający na celu wyprowadzenie ze stanu kryzysowego ściśle określonego obszaru zdegradowanego. Proces ten wymaga działań na polu społecznym, gospodarczym, przestrzenno-funkcyjnym, technicznym i środowiskowym. Interwencja przeprowadzana jest na rzecz społeczności lokalnej i po konsultacjach z mieszkańcami. Ma na celu poprawę obecnego stanu przy wykorzystaniu specyficznych uwarunkowań obszaru objętego rewitalizacją. Proces ten jest wieloletni, składający się ze skoordynowanych, powiązanych ze sobą działań, prowadzonych przez interesariuszy we współpracy z lokalną społecznością.

Dokument został opracowany na podstawie analizy danych udostępnionych przez Urząd Gminy, Urząd Pracy, GOPS, Policję i inne podmioty posiadające informacje istotne do przeprowadzenia rzetelnej diagnozy oraz aktywnego udziału różnych grup interesariuszy.

Przeprowadzone zostały spotkania diagnostyczno-projektowe oraz konsultacje społeczne w postaci zbierania uwag i badań ankietowych z różnymi grupami interesariuszy.

III. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zawarte zostały zapisy z m.in. zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W poniższych planach zagospodarowania przestrzennego wprowadzone zostały zapisy dotyczące ochrony wartościowych obiektów zabytkowych, bądź związanych z ochroną archeologiczną.

Lp.	Nazwa uchwały	Numer i data podjęcia uchwały przez Radę Gminy Susiec
1	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Susiec	Uchwała nr VII/44/2003 z dnia 30 października 2003 r
2	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Huta Szumy, Majdan Sopocki, Maziły, Ciotusza Nowa, Rybnica, Skwarki, Wólka Łosiniecka	Uchwała nr XXIII/221/2022 z dnia 28 czerwca 2022 r.
3	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Łosiniec, Maziły, Oseredek, Skwarki, Susiec, Zawadki	Uchwała nr XXIII/220/2022 z dnia 28 czerwca 2022 r.
4	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie uchwalenia zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec, w obrębie geodezyjnym Majdan Sopocki	Uchwała nr XV/131/2021 z dnia 11 lutego 2021 r.
5	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Rybnica, Skwarki	Uchwała nr XI/102/2020 z dnia 18 września 2020 r.
6	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Łosiniec, Kunki, Wólka Łosiniecka (II etap)	Uchwała nr VIII/74/2019 z dnia 30 grudnia 2019 r.

7	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Ciotusza Nowa, Ciotusza Stara, Kunki, Łosiniec, Łuszczacz, Oseredek, Rybnica, Skwarki, Wólka Łosiniecka (II etap)	Uchwała nr VIII/73/2019 z dnia 30 grudnia 2019 r.
8	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Ciotusza Stara	Uchwała nr IV/28/2019 z dnia 26 marca 2019 r.
9	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Ciotusza Stara, Kunki, Paary (I etap)	Uchwała nr XIX/176/2017 z dnia 22 września 2017 r.
10	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Ciotusza Nowa, Ciotusza Stara, Łosiniec, Majdan Sopocki, Nowiny, Oseredek, Susiec, Wólka Łosiniecka, Zawadki	Uchwała nr VIII/68/2015 z dnia 28 grudnia 2015 r.
11	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Majdan Sopocki	Uchwała nr XXVIII/220/2014 z dnia 28 marca 2014 r.
12	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Huta Szumy	Uchwała nr X/59/11 z dnia 23 listopada 2011 r.
13	Uchwała Rady Gminy Susiec w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Susiec w obrębie geodezyjnym Kunki i Łosiniec	Uchwała nr X/58/11 z dnia 23 listopada 2011 r.

We wskazanych planach znajdują się zapisy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wyszczególniono zabytki objęte ochroną prawną. Uwzględniono zapisy m.in. z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz zasady ochrony i opieki nad zabytkami, a także podkreślono konieczność konsultowania zmian z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ochroną objęto także stanowiska archeologiczne poprzez m.in. konieczność prowadzenia wszelkich prac ziemnych realizowanych w obrębie stanowisk pod stałym nadzorem archeologicznym. W większości wyszczególnionych planów, zapisy dotyczą znalezisk archeologicznych oraz wymogów związanych z prowadzenia prac ziemnych.

V. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy Susiec został opracowany w 2005 r. Dokument został uzgodniony z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Szefem Obrony Cywilnej Powiatu Tomaszowskiego. W kolejnych latach Plan był aktualizowany zgodnie z wytycznymi zawartymi w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 nr 212 poz. 2153).

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY SUSIEC

3.1. ZARYS HISTORII GMINY ¹

Historia obecnej gminy Susiec sięga końca XIV w., kiedy to Iwan Kustra z Krzeszowa otrzymał na własność obszar Puszczy Solskiej, większość której stanowi teren obecnej gminy. Ziemie te wróciły w posiadanie królewskie po wygaśnięciu rodu i pozostały w rękach starostów zamechskich, a następnie rodziny Pileckich, która w 1568 r. podarowała je Stanisławowi Zamoyskiemu za zasługi wojenne podczas wyprawy pod Radoszkowiczami. Te zaś przejął po nim Jan Zamoyski. W 1589 r. ustanowiono Ordynację Zamojską.

W XV wieku na prawie wołoskim lokowana została pierwsza wieś obecnej gminy Susiec - Łosiniec. Pierwsze wzmianki o rozwoju tych terenów (wówczas w większości stanowiących zwartą puszczy) pojawiają się w zapisach inwentarzowych z 1582 oraz 1591 roku, które zgodnie mówią o istnieniu na Potoku Łosinieckim młynów wodnych, foluszy i tartaków. Młyny wodne powstawały wzdłuż potoku aż do Rybnicy. Kolejne wzmianki pochodzą z roku 1643 roku, gdy Jan Zamoyski wyraził zgodę, aby niejaki Zieliński przeniósł ze wsi Szara Wola huty wypalające żelazo z rud darniowych "w lasy zamechskiego na uroczysko Susiec zwane". Równolegle w pobliżu miejsca, gdzie znajduje się wieś Susiec, zaczął rozwijać się nowy ośrodek Rybnica, który dał początek późniejszemu kluczowi rybnickiemu ordynacji zamojskiej, a później w wieku XVIII stał się jednym z głównych ośrodków ordynacji. W 1732 roku funkcjonowały tu: browar, kuźnia, budynki dworskie, młyn i huta szkła, która zlokalizowana była na terenie dzisiejszej miejscowości Susiec. W 1791 roku utworzono hutę szkła Par (dzisiejsza wieś Paary).

Wiek XVIII to okres rozkwitu dla gminy, a w szczególności Suśca, który staje się ośrodkiem przemysłu metalurgicznego i szklarskiego Ordynacji. Ruda darniowa i piaski szklarskie były surowcem dla produkcji żelaza i szkła aż do wyczerpania w roku 1830 (część wsi Susiec nazywa się Skwarki od gorąca – skwaru panującego w hucie). W międzyczasie, bo ok. roku 1800 w Suścu powstaje drewniany kościół, zbudowany prawdopodobnie z materiałów po rozebranej ok. 1796 roku cerkwi unickiej. 60 lat później powstaje kościół murowany. W okresie trwania Ordynacji Zamojskiej na terenie gminy, w 1876 r. powstaje również wieś Łasochy, dzięki uruchomieniu w niej parowej fabryki gontów i posadzek z drzewa jodłowego.

¹ Na podstawie: Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016, Gmina Susiec

W okresie rozbiorów Susiec znalazł się w Królestwie Polskim, blisko granicy z Galicją. Z uwagi na trudne warunki życia, ludność trudniła się głównie przemytem. Podczas kampanii wrześniowej 1939 roku okolice Suśca i Łosińca stały się terenem zaciętych walk toczonych przez oddziały armii „Lublin” i „Kraków”. Walczyła tu m. in. 6 dywizja piechoty gen. B. Monda, której dwa pułki 12 i 16 zakopały swe sztandary koło leśniczówki. W końcu 1939 r. w Suścu i okolicy rozwinęła się siatka konspiracyjna organizacji KLON (Konsolidacja Obrońców Niepodległości), która następnie weszła w skład ZWZ. Hitlerowcy wpadli na ślad przywódców w 1941 r. Aresztowali ich i wywieźli do Oświęcimia gdzie zginęli. Potem KLON został jeszcze częściowo rozbity w 1942 r. Mogiły poległych żołnierzy znajdują się na cmentarzu wojennym w Łosińcu oraz cmentarzach parafialnych w tych dwóch miejscowościach.

Przez całą okupację prowadziły walkę zbrojną z Niemcami oddziały AK, GL i BCh. Okolice Suśca i stacja kolejowa były miejscem ataków partyzantów na niemieckie transporty wojskowe na linii Lublin- Lwów. Spektakularną akcją było zniszczenie w nocy z 5/6 grudnia 1942 r. przez oddział AK pod dowództwem Konrada Bartoszewskiego ps. „Wir” mostu kolejowego na Potoku Łosinieckim. 6 stycznia 1943 r. oddział „Wira” ponownie zniszczył most oraz urządzenia stacji kolejowej w Suścu. W czerwcu i lipcu 1943 r. Grupa Operacyjna GL im. T. Kościuszki (dow. Grzegorz Korczyński ps. „Grzegorz”) trzykrotnie niszczyła niemieckie transporty. W grudniu 1943 r. oddziały BCh zniszczyły tartak broniony przez Niemców. Połączone oddziały BCh w lutym 1944 r. dokonały dywersyjnej akcji w pobliżu stacji kolejowej. W nocy 14/15 lutego 1944 r. oddziały z I Ukraińskiej Dywizji Partyzanckiej, część batalionu mjr Piotra Kulbaki oraz oddział AK Włodzimierza Hascewicza ps. „Wara” zniszczyły most kolejowy na Potoku Łosinieckim, a następnej nocy całą stację. W 1944 r. akcje partyzanckie nasiliły się i były na tyle skuteczne, że stacja kolejowa była wyłączona z ruchu nawet całe tygodnie. Nieocenioną rolę w czasie organizowania partyzanckich akcji dywersyjnych pełnili miejscowi kolejarze, którzy robili wywiad o cenniejszych transportach.

Wieś wyzwoliły 22 lipca 1944 r. oddziały I Frontu Ukraińskiego marszałka Iwana Koniewa. W 1987 roku mieszkańcy Suśca ufundowali pomnik uczczenia wszystkich poległych w walkach podczas wojny. Rada Państwa 31 maja 1987 r. nadała miejscowości Susiec Order Krzyża Grunwaldu III klasy w uznaniu wybitnych zasług bojowych w walce z niemieckim okupantem.

3.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Gmina Susiec jest gminą rolniczo-turystyczną, w skład której wchodzi 21 sołectw. Wsie w typie ulicówki z przydrożnymi kapliczkami i krzyżami zlokalizowane są głównie przy drogach gminnych i drodze wojewódzkiej. Głównym ośrodkiem administracyjno – usługowym jest Susiec. Dużą część powszechni gminy zajmują lasy.

Krajobraz kulturowy gminy Susiec, charakteryzuje architektura sakralna dawnych cerkwi i kościoła (Łosiniec, Majdan Sopocki, Susiec). Ważnym elementem krajobrazu kulturowego są przykłady dziedzictwa techniki w postaci młynów wodnych. Wyróżniającym elementem jest zachowana strażnica graniczna z okresu cesarskiego.

Ukształtowanie terenu i duży stopień zalesienia nie sprzyjały wykształceniu się charakterystycznych założeń rezydencjonalnych i ruralistycznych. Charakterystyczne przykłady zabudowy występowały bardzo sporadycznie na tym obszarze, na ogół w pojedynczych przykładach.

Pomimo ekspansji budownictwa murowanego, często bezstylowego, wypierającego drewnianą architekturę ludową, na terenie gminy zachowała się jeszcze grupa skromnej, niewielkiej gabarytowo, ludowej zabudowy drewnianej, charakteryzującej się zrębową konstrukcją, obecnie pokrytą głównie eternitem i papą w miejsce strzech i gontów. Zabytkowe, drewniane budownictwo wiejskie nie reprezentuje jednego typu ustawienia. Występuje ustawienie kalenicowe i szczytowe do ulicy. Zachowane obiekty nie stanowią jednorodnej grupy pod względem powstania. Rozpiętość czasu powstania kształtuje się od przełomu XIX i XX w. do lat 50. XX w. Jednak zmiany budowlane w postaci przemurowań, termomodernizacji i rozbudowy oraz nierzadko całkowitej rozbiórki powodują sukcesywny spadek ilości drewnianej, tradycyjnej zabudowy.

Bardzo liczną grupę zabytków na terenie gminy stanowi mała architektura w postaci krzyży i kapliczek przydrożnych będących przejawem tradycyjnej, ludowej religijności mieszkańców regionu, a także wyrazem wdzięczności za przeżycie wojen, czy uzdrowienia. Usytuowane najczęściej na rozstajach dróg, poza granicami wsi oraz w jej obrębie, zachowane do dzisiaj przykłady to najczęściej krzyże drewniane, betonowe lub metalowe, kapliczki z obrazem lub figurą świętego, także w postaci słupów lub filarów otoczonych ogrodzeniami oraz kwiatami.

Świadectwem bogatej historii regionu naznaczonej aktywnym udziałem mieszkańców w akcjach zbrojnych w XX w. są miejsca pamięci oraz cmentarze wojskowe.

3.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

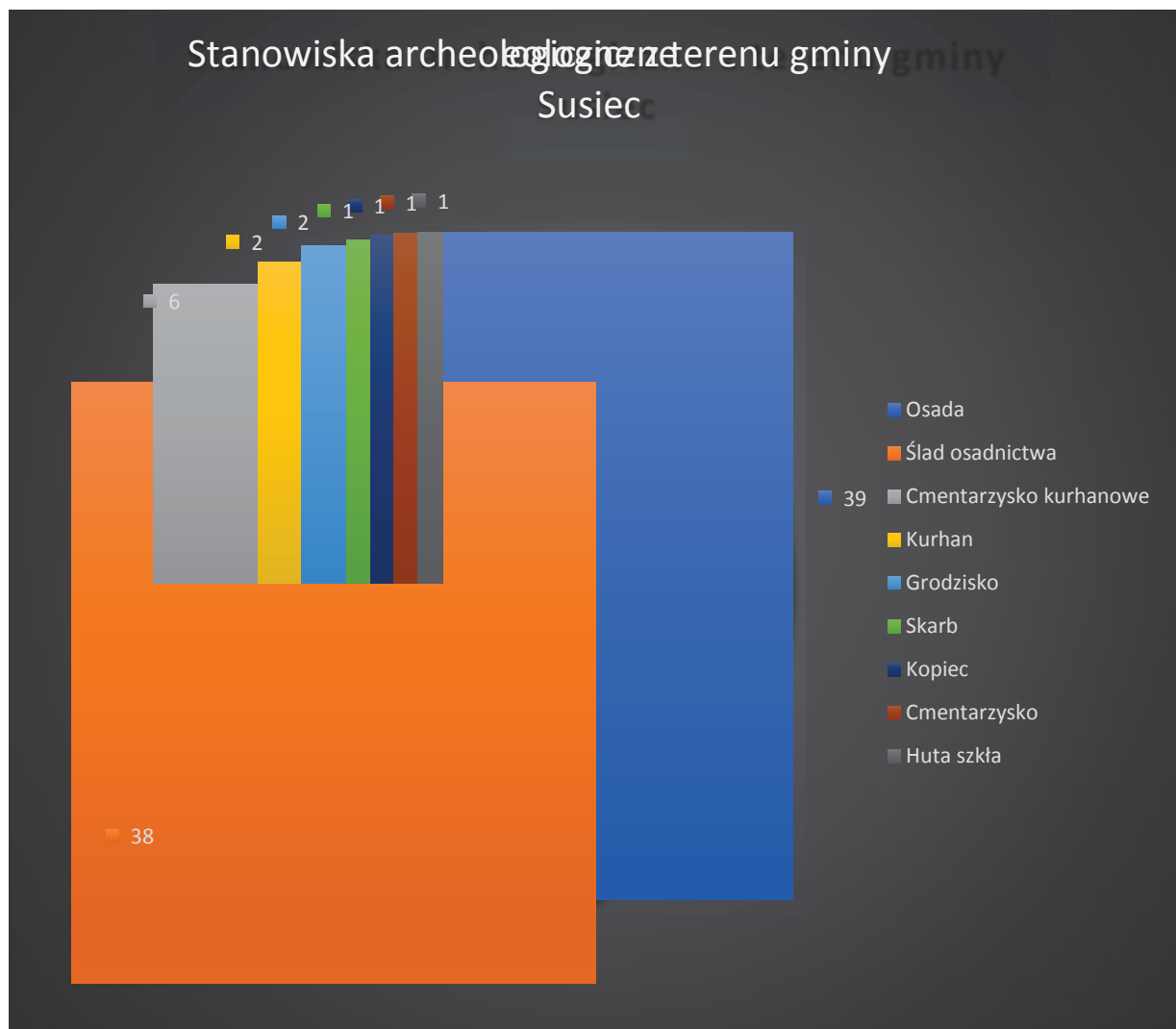
Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek archeologiczny jest to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zgodnie z art. 6 ust. 3 ww. ustawy o ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki archeologiczne będące, w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych relikdach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

Obecnie Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę Susiec obowiązek sporządzenia ewidencji zabytków archeologicznych znajdujących się na terenie gminy. Na ich podstawie założono ewidencję zabytków archeologicznych dla gminy Susiec, którą należy na bieżąco uzupełniać o nowe dane nt. wszystkich sukcesywnie odkrywanych relikdach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP.

W ewidencji zabytków archeologicznych ujęto 66 stanowisk, na których stwierdzono różne funkcje osadnicze.

Prezentacja zasobów archeologicznych dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Susiec:

Części stanowisk archeologicznych przypisano więcej niż jedną funkcję.

Wieloletnie badania archeologiczne na Roztoczu Środkowym przyczyniły się do odkrycia wielokulturowego zespołu osadniczego, obalając funkcjonujący mit o Roztoczu jako białej plamie na mapie osadnictwa pradziejowego. Jednak zasób archeologiczny gminy Susiec jest stosunkowo słabo rozpoznany. Kluczową rolę odgrywa duży stopień zalesienia, który nie sprzyjał rozwojowi osadnictwa. Udokumentowane stanowiska archeologiczne są rozmieszczone dość równomiernie. Najstarsze ślady osadnictwa ludzkiego pochodzą z neolitu – młodszej epoki kamienia z początków IV tys. p.n.e., kiedy na te tereny dotarł wpływ strefy naddunajskiej, w wyniku której dochodzi do wytworzenia się kultury lubelsko – wołyńskiej ceramiki malowanej – pojedyncze stanowisko archeologiczne w Łosińcu (znaleziona miniaturowa siekierka krzemienienna). Kolejnym etapem rozwoju osadnictwa jest krańcowy okres neolitu – kultura ceramiki sznurowej, pojawiający się wraz z ludnością przybyłą ze wschodu

w okresie 2600-2500 r. p.n.e. – jedno stanowisko w Suścu. Epoka kamienia na terenie gminy to również nieokreślone kulturowo stanowiska w Rybnicy i Wólce Łosinieckiej. Wiele stanowisk pradziejowych odkrytych na obszarze obecnej gminy Susiec nie posiada, ze względu na zbyt mały materiał dowodowy, zaklasyfikowania kulturowego. Wraz z zanikiem osadnictwa epoki brązu od wczesnej epoki żelaza brak znalezionych jakichkolwiek śladów osadnictwa ludzkiego na tych terenach. Pojawiają się one dopiero we wczesnym średniowieczu.

Począwszy od wieku VII n.e. omawiane tereny zostały zasiedlone przez ludność słowiańską. Rozpoczął się okres stabilizacji osadniczej trwającej do XIII w., któremu sprzyjają dogodne warunki naturalne. Rozwój osadnictwa dokumentuje zespół kopców ziemnych tworzących cmentarzysko kurhanowe, położone na terenie leśnym w Łosińcu, wpisane do rejestru zabytków pod nr C/144. Liczy ono ok. 30 kopców, będących mogiłami pochodzącymi z okresu wczesnego średniowiecza.

Drugim, bardzo interesującym przykładem dziedzictwa kulturowego jest grodzisko w miejscowości Oseredek (w decyzji: Susiec), również wpisane do rejestru zabytków pod nr C/81, zwane „Kościółkiem” lub „Zamczyskiem”, położone na wzniesieniu na dnie doliny rzeki Tanew. Zachowała się naturalna fosa i dobrze widoczne wały ziemne tworzące owalny majdan. Datowanie tego stanowiska określa się na wczesne średniowiecze i średniowiecze. Badania sondażowe potwierdziły istnienie tu w XII – XIII w. obronnego naturalnie grodu, który zbudowany został na terenie osady datowanej na VIII/IX w. Prawdopodobnie gród był schronieniem dla ludności w czasie najazdów wroga. Nie jest on znany ze źródeł pisanych, natomiast zamek czy też jego ruiny na wzgórzu, według relacji z XIX w., istniały tu jeszcze współcześnie z drewnianym kościółkiem za czasów Konfederacji Tyszowieckiej z 1656 r. Stwierdzono również zasiedlenie wzgórza w XVII i XVIII w., związane z istnieniem tu klasztoru Bazylianów oraz cmentarza przykościelnego. Na początku XVIII w. osiedlili się tu Bazylianie, zakonnicy obrządku greko – katolickiego, przybyli z Zamościa. Ze względu na zaniechanie budynków, które popadły w ruinę w 1796 r. na polecenie biskupa zostały rozebrane, a zakonnicy przenieśli się do Monastynu pod Werechratą. W czasie powstania styczniowego ukrywali się tu powstańcy, a podczas II wojny światowej, partyzanci. Upamiętnia to pomnik i krzyż.

Stan zachowania stanowiska dobry, bez zagrożenia, częściowo dzięki lokalizacji na terenie zalesionym i objętym ochroną przyrodniczą jako park krajobrazowy. Zlokalizowane na terenie gminy stanowiska archeologiczne obfitują również w znaleziska z okresu nowożytnego.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej i rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Stanowiska archeologiczne niewpisane do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Zasięg stanowisk archeologicznych wyznaczony jest na mapach na podstawie badań powierzchniowych, nie zawsze jednak dokładnie musi odpowiadać zasięgowi występowania reliktywów archeologicznych. Dlatego, należy go traktować orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne występują także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego- obowiązek (z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 cyt. ustawy), pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Istotnymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg). Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali. Podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Powyższy wymóg jest szczególnie ważny podczas takich inwestycji, jak budowa dróg, obiektów kubaturowych, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów urbanistycznych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym, wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań

często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te, dzisiaj atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, w przeszłości często były miejscem zakładania osad ludzkich. Dostęp do wody stanowił podstawę egzystencji i umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na terenie gminy Susiec największymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, mogą być wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia szerokopłaszczyznowych prac ziemno-budowlanych, głęboka orka, czy wycinka lasów z użyciem ciężkiego sprzętu.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Lubelskiego Konserwatora Zabytków.

3.4. ZABYTKI RUCHOME

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Z terenu gminy Susiec objęte ochroną konserwatorską są obiekty sakralne stanowiące wyposażenie świątyń m.in. cerkwi greckokatolickiej (ob. kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Józefa i Michała Archanioła) w Łosińcu oraz bardzo interesujący przykład dziedzictwa techniki: urządzenia ciągu technologicznego, stanowiącego wyposażenie młyna wodnego zw. „Świdry” w Wólce Łosinieckiej (obecnie zachowane w złym stanie).

3.5. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

W rozumieniu Konwencji UNESCO (z października 2003 r.), dziedzictwo niematerialne rozumiane jest jako zwyczaj, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Dziedzictwo niematerialne charakteryzuje się tym, że jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Kulturalnym centrum gminy jest Susiec. Funkcjonuje w niej Gminny Ośrodek Kultury z biblioteką publiczną z filią w Majdanie Sopockim Drugim. Gminna Biblioteka Publiczna organizuje także wydarzenia mające na celu popularyzację sztuki ludowej, np. warsztaty nauki haftu krzyżkowego i gobelinowego, wykonywania serwet szydełkowych i na drutach, dziergania aniołków i kurczaków z włóczki, malowania pisanek, wyplatania koszyczków z wikliny papierowej oraz robienia kwiatów z krepiny. W Suścu działają artyści zajmujący się twórczością plastyczną oraz rękodziełem (m.in. Koło Rękodzieła utworzone przy GBP).

Działają także tutaj zespoły:

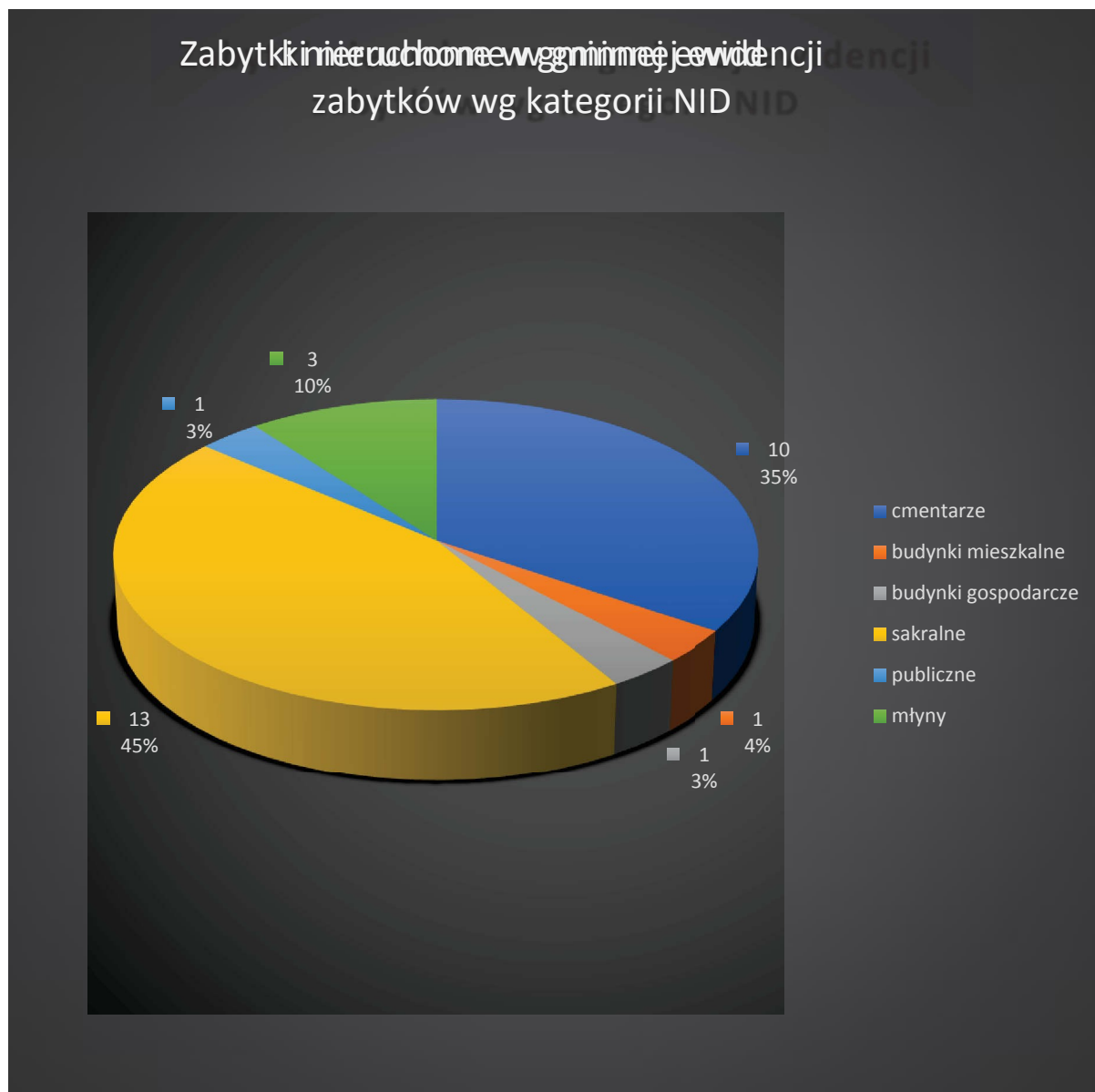
- Zespół „Grabowiczanki”
- Zespół „Zagórzanki”
- Zespół „Jutrzenka ”
- Zespół Ludowy „Sopocka Nuta”
- Zespół Ludowy „Parzanki”.
- Zespół Ludowy „Szumy”
- Zespół śpiewaczy „Kwiaty Roztocza”
- Zespół wokalny „Olszanka”
- Zespół „The Black Rose”.

W remizie Ochotniczej Straży Pożarnej w Oseredku znajduje się Muzeum Pożarnictwa gromadzące historyczne eksponaty związane zarówno, z zawodem strażaka, jak i przeszłością samej OSP. Jednym z jego najcenniejszych eksponatów jest sikawka wodna z 1891 roku. Jest to wyjątkowa instytucja, zarówno pod względem skali, jak i posiadanych zasobów.

3.6. ZABYTKI NIERUCHOME O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Do gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, wpisano 29 obiektów. Są to w większości obiekty sakralne i cmentarze pochodzące głównie z XIX i 1. połowy XX w. Te dwie grupy stanowią łącznie 80 % całej ewidencji zabytków. Pozostałe obiekty to przykład budownictwa mieszkalnego i publicznego. Bardzo istotnym elementem zachowanego dziedzictwa są młyny wodne stanowiące interesujące przykłady dziedzictwa techniki.

14 obiektów z gminnej ewidencji objętych jest ochroną na podstawie 6 wpisów do rejestru zabytków.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy należałoby uznać za wyjątkowo wyróżniające się na tle wszystkich zabytków. Stanowią one elementy wartościowe i rozpoznawalne przez społeczeństwo, nie tylko w skali regionu.

Łosiniec, cerkiew unicka, ob. kościół rzymskokatolicki parafialny pw. śś. Józefa i Michała Archaniola

Cerkiew (prawdopodobnie unicka) istniała w Łosińcu już w 1692 r. Obecna świątynia pw. Michała Archaniola wzniesiona została w 1797 r. Po likwidacji kościoła unickiego, zamieniona na cerkiew prawosławną w 1875 r. W 1919 r. rekosyliowana pw. śś. Józefa i Michała Archaniola. Wtedy także erygowano parafię rzymsko-katolicką początkowo administrowaną przez jezuitów. W 1935 r. zamieniono sygnaturkę na obecną. Pierwotna ustawiona jest przy drodze. W 1948 r. wymieniono pokrycie dachowe z gontu na blachę, w 1949 r. dobudowano zakrystię. W ostatnich latach kościół przeszedł gruntowne prace remontowo-konserwatorskie wraz z przywróceniem historycznego pokrycia.

Majdan Sopocki, cerkiew greckokatolicka, ob. kościół rzymskokatolicki pw. św. Tomasza Apostoła

Kościół wzniesiony w 1835 r. z fundacji Zamoyskich na miejscu drewnianej świątyni z 1783 r. Około roku 1870 zamieniona na cerkiew prawosławną. Dopiero w 1919 r. erygowano w Majdanie parafię rzymsko-katolicką z kościołem pw. św. Tomasza Apostoła. W okresie międzywojennym przemurowano świątynię usuwając z niej znamiona architektury cerkiewnej. Kościół zachowany jest w dobrym stanie.

Paary, strażnica graniczna

Obiekt wzniesiony w 2. połowie XIX w. na zlecenie władz carskich, jako siedziba straży granicznej. Po I wojnie światowej w obiekcie mieściła się szkoła i mieszkania nauczycieli. W latach 50. i 60. XX w. budynek remontowano poprzez rozbiórkę werandy od strony południowej, wzniesiono nowe werandy od strony północnej, dostawiono też przybudówkę murowaną, zmieniono pokrycie na eternit. Powiększono otwory okienne i przekształcono układ funkcjonalno-przestrzenny. W XXI w. obiekt przeszedł gruntowane prace remontowo-konserwatorskie wraz z przywróceniem historycznego pokrycia. Obecnie pełni funkcje usługowe. Mieści się w nim restauracja. Budynek zachowany w dobrym stanie, częściowo przekształcony w stosunku do formy historycznej.

Rybnica młyn wodny

Młyn wzniesiony został w 1938 r. dla Adama Gruszczyńskiego wg projektu Adama Dzikowskiego. W 1955 r. młyn znacjonalizowano, następnie zwrócono w 1958 r. Kilukrotnie remontowany. Obecnie nieużytkowany, zachowany w średnim stanie.

Susiec, kościół pw. św. Jana Nepomucena

Według niepotwierdzonych przekazów w Suścu istniała cerkiew unicka wraz z klasztorem bazylianów, ufundowana przez Tomasza Zamoyskiego, już na początku XVII w., na wzgórzu „Kościołek”. Po jej rozbiórce z 1796 bądź 1818 r., wykorzystując materiał z rozbiórki wzniesiono drewnianą cerkiew w miejscu obecnie istniejącego kościoła.

Obecny kościół został wzniesiony w latach 1862-1868 jako kościół filialny parafii w Tomaszowie Lubelskim. Parafię w Suścu powołano w 1906 r. Na placu kościelnym zachowała się drewniana dzwonnica z 2. połowy XIX w.

Wólka Łosiniecka, młyn wodny zw. „Świdry”

Młyn w Kolonii Świdry wzniesiony został w 1934 r. przez braci Bolesława i Karola Grzeźnikowskich. Bolesław Grzeźnikowski do 1934 r. był kierownikiem młynów w dobrach księcia Sapiehy. Młyn funkcjonował do 1978 r. Wyposażony był w dwie turbiny Francisa w układzie pionowym. Ciąg technologiczny obecnie zachowany szczątkowo. Budynek należy do potomków pierwszych właścicieli. Młyn jest w złym stanie, wymaga pilnych prac zabezpieczających i remontowo-konserwatorskich.

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. ZABYTKI NIERUCHOME

Lp.	Miejsco wość	Obiekt	Nr rejestru, data wpisu	Datowanie	Własność	Stan zachowania
1	Łosiniec	Kościół paraf.rzymskokat. pw. Opieki św. Józefa NMP i św. Michała Arch. (d. cerkiew unicka) z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica, cmentarz przykościelny z drzewostanem w gran. ogrodzenia cmentarnego	A/1488 24.10.1984 r.	1797 r., I. poł. XIX w.	parafialna	dobry
2	Majdan Sopocki	Kościół paraf.rzymskokat. pw. św. Tomasza Ap (d. cerkiew), dzwonnica, dwie kaplice, cmentarz kościelny z drzewostanem w gran. Ogrodzenia	A/1474 30.06.1984 r.	1835 r., około połowy XX w.	parafialna	dobry
3	Paary	Strażnica graniczna, ob. budynek szkolny w gran. działki (o pow. wskazanej w dec.), wg zał. mapy	A/1565 24.03.1989 r. oraz 23.08.2017 r.	1876 r.	prywatna	dobry
4	Rybnica	Młyn wodny, na działce wskazanej w dec., w gran. wg zał. planu	A/1582 25.10.1989 r.	1938 r.	skarb państwa	średni
5	Susiec	Kościół paraf.rzymskokat. pw. św. Jana Nepomucena, dzwonnica, cmentarz kościelny z drzewostanem, w gran. ogrodzenia	A/1473 30.06.1983 r.	1862-1868 r.	parafialna	dobry
6	Wólka Łosiniecka	Młyn wodny zw. „Świdry”, wraz z najbliższym otoczeniem (tj. działką wskazaną w decyzji) oraz urządzenia ciągu technologicznego stanowiące wyposażenie młyna (zgodnie z opisem w decyzji), w gran. wg zał. wyrysu	A/516 29.09.2005 r.	1934 r.	prywatna	zły

4.2. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Lp.	AZP	Miejscowość	Funkcja	Datowanie	Forma ochrony
1	95-87/1	Oseredek (w decyzji: Susiec)	Grodzisko otoczone wałami, tzw. „Kościółek” wg opisu w decyzji	XII-XIII w.	Rejestr nr C/81 decyzja z dnia 16.02.1988 r.
2	95-88/20	Łosiniec	Zespół kopców ziemnych tworzących cmentarzisko kurhanowe (stanowisko nr 7), na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg opisu i załączników graf.	wczesne średniowiecze, VII – IX w.	Rejestr nr C/144 decyzja z dnia 22.08.1995 r.

4.3. ZABYTKI RUCHOME

Z terenu gminy Susiec objęte ochroną konserwatorską są obiekty sakralne stanowiące wyposażenie dawnej cerkwi greckokatolickiej (ob. kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Józefa i Michała Archanioła) w Łosińcu oraz bardzo interesujący przykład dziedzictwa techniki: urządzenia ciągu technologicznego, stanowiące wyposażenie młyna młyn wodnego zw. „Świdy” w Wólce Łosinieckiej. Ze względów bezpieczeństwa unika się publikowania szczegółowej listy obiektów objętych ochroną konserwatorską.

4.4. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY SUSIEC

Gminna ewidencja zabytków gminy Susiec została przyjęta Zarządzeniem nr 18/2018 Wójta Gminy Susiec z dnia 30.01.2018 r. W ewidencji ujęto 29 obiektów nieruchomości oraz 66 stanowisk archeologicznych.

Zabytki nieruchome

ANEKS nr 1. str. 80

Zabytki archeologiczne

ANEKS nr 2. str. 82

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Rozpoznanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego Gminy Susiec przeprowadzono w oparciu o analizę SWOT.

Mocne strony:

- Bogaty i zróżnicowany regionalny krajobraz kulturowy,
- Częściowo czytelne historyczne układy ruralistyczne wzbogacone o obiekty historyczne,
- Zachowane przykłady drewnianego dziedzictwa techniki w postaci młynów wodnych,
- Opracowana gminna ewidencja zabytków,
- Duża ilość zachowanych kapliczek i krzyży przydrożnych, które są utrzymane w dobrym stanie,
- Wielokulturowe dziedzictwo różnych wyznań,
- Zachowane zabytki będące świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości,
- Korzystne warunki rozwoju turystyki oparte na dużym potencjale naturalnym i kulturowym,
- Bliskie sąsiedztwo szlaku komunikacyjnego o dużym znaczeniu turystycznym (droga krajowa nr 17 – połączenie Warszawy z Lubelszczyzną i dalej z drogą do Lwowa),
- Położenie na terenie o wysokich walorach przyrodniczych otaczających terenów - Roztocze,
- Uchwalone i sukcesywnie sporządzane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- Oznaczenie cmentarzy historycznych i miejsc pamięci,
- Utrzymanie w dobrym stanie obiektów sakralnych,
- Stopniowy wzrost świadomości dotyczącej historii regionu, tradycji oraz wartości dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej społeczności, bogata tradycja i przywiązanie mieszkańców do ziemi, silna tożsamość,
- Funkcjonowanie instytucji wspierających upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie gminy (Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna oraz Muzeum Pożarnictwa),
- Duże zaangażowanie samorządu w rozwój gminy,

- Działalność lokalnych, gminnych i powiatowych organizacji pozarządowych związanych z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa.

Słabe strony:

- Mała ilość obiektów ujętych w ewidencji zabytków,
- Niezadowalająca popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów,
- Słabe wykorzystanie potencjału zabytków,
- Zjawisko zanikania tradycyjnej zabudowy drewnianej,
- Problemy finansowe mieszkańców, przekładające się na pogarszający się stan zachowania obiektów historycznych,
- Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- Pozostawienie obiektów zabytkowych w stanie nieużytkowym, powodującym ich degradację,
- Położenie przygraniczne (szczególnie w czasie napiętej sytuacji geopolitycznej),
- Niepełne poznanie i uwypuklenie historii z okresu II wojny światowej,
- Niewystarczające nakłady na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami,
- Brak środków na prowadzenie dokładnych badań architektonicznych, historycznych i archeologicznych,
- Niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami,
- Słaba ekspozycja najważniejszych obiektów zabytkowych gminy.

Szanse i możliwości rozwoju:

- Rewitalizacja obszarów zdegradowanych,
- Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków z włączeniem drewnianej zabudowy mieszkaniowej do ewidencji,
- Sukcesywne prowadzenie prac przy obiektach zabytkowych w celu zachowania oraz podnoszenia ich atrakcyjności turystycznej,
- Pozyskanie społecznej akceptacji zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz wypracowanie zasad łączenia interesów obywateli zamieszkujących i działających na terenie gminy z zasadami i potrzebami ochrony dziedzictwa,

- Nawiązanie w nowym budownictwie do lokalnych tradycji budowlanych, wykorzystanie nowych wzorców jednorodzinnej zabudowy, kontynuujących najlepsze tradycje budownictwa wiejskiego,
- Wykorzystanie bogatych zasobów przyrodniczych Roztocza,
- Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego i naturalnego w lokalnych dokumentach o znaczeniu strategicznym,
- Transgraniczna integracja systemów szlaków turystycznych,
- Dziedzictwo kulturalne podstawą do rozwoju turystyki,
- Wzrost aktywności i znaczenia inicjatyw społecznych, w tym wolontariatu oraz organizacji pozarządowych,
- Możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych,
- Rezerwacja w budżecie gminy środków przeznaczanych na ochronę zabytków, także tych ujętych w ewidencji,
- Rozwój istniejących produktów i tworzenie nowych projektów w oparciu o istniejące, bogate zasoby,
- Wzrastająca atrakcyjność turystyczna regionu,
- Rozbudowa istniejących oraz tworzenie nowych tras i szlaków turystycznych w powiązaniu z istniejącymi obiektami i obszarami o dużych wartościach historycznych i kulturowych,
- Poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych gminy,
- Kontynuowanie obecnych i tworzenie nowych okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących dziedzictwo kulturowe,
- Kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży,
- Organizowanie konkursów, zakresem obejmujących dziedzictwo kulturowe regionu,
- Rozwój współpracy z sąsiednimi gminami,
- Wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu wejścia na ten rynek,
- Rosnące potrzeby mieszkańców, dużych ośrodków miejskich dotyczące nieodległych miejsc wypoczynku i aktywnej rekreacji,
- Edukacja obecnych i przyszłych użytkowników w zakresie bieżącej pielęgnacji obiektów zabytkowych,
- Stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy,

- Współpraca z organizacjami turystycznymi i innymi,
- Coraz większa świadomość społeczna w zakresie oddziaływania pomiędzy posiadanym dziedzictwem kulturowym a rozwojem gospodarczym.

Zagrożenia i bariery:

- Prowadzenie remontów niezgodnie z wymogami konserwatorskimi,
- Degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem, prowadzeniem prac bez konsultacji z urzędem ochrony zabytków, bądź brakiem użytkownika,
- Zanik tradycyjnej zabudowy drewnianej poprzez wyburzenia i niewłaściwe przebudowy,
- Kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenia inwestycji,
- Niewystarczające środki budżetowe,
- Emigracja młodego, wykształconego pokolenia,
- Narastająca konkurencja na regionalnym rynku turystycznym,
- Negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń,
- Niewystarczające poczucie świadomości wartości tradycji i dziedzictwa obecnego w regionie.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Programu opieki nad zabytkami gminy Susiec na lata 2023-2026 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których, zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Urząd Gminy Susiec ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Ponadto poprzez prowadzone działania samorząd ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku do podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek oraz prestiż gminy Susiec jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego bogactwem zachowanych elementów kulturowych, o indywidualnym i unikatowym charakterze. Wobec powyższego objęcie – ze strony Urzędu Gminy Susiec – należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Powyższą politykę określa kolejna edycja Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Susiec na lata 2023-2026, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby aktualnego Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Susiec
- Priorytet II.
Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego
- Priorytet III.
Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Susiec		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów, poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń ▪ Prowadzenie w pierwszej kolejności prac zabezpieczających i powstrzymujących proces destrukcji, remontowanie zgodnie z wymogami konserwatorskimi, preferowanie działań zabezpieczających, autentyczną substancję zabytkową w szczególności powinno to dotyczyć historycznych młynów wodnych na terenie gminy ▪ Bieżące utrzymanie obiektów historycznych, stanowiących własność gminy we właściwym stanie technicznym i estetycznym, (cmentarz w Błódek-Nowiny, cmentarz z II wojny światowej w Łosińcu) 	2023-2026

	<ul style="list-style-type: none">▪ Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków techniki z terenu gminy▪ Wsparcie właścicieli przy zmianie sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. młyny wodne)▪ Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w szczególności dotyczy to cmentarzy)▪ Rozszerzenie uchwały Nr IV/18/2015 także na obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, niebędących własnością gminy, na dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych, prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych▪ Reagowanie samorządu na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków, w konsekwencji prowadzące do uszkodzeń i zniszczeń	
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków	<ul style="list-style-type: none">▪ Wykorzystanie potencjału architektury zabytkowej i terenów zielonych do utworzenia kulturowej oferty turystycznej▪ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: cmentarze i miejsca pamięci	2023-2026
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none">▪ Organizacja pokazów, warsztatów i imprez kulturalnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego▪ Prowadzenie działań o charakterze wystawienniczym▪ Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, izb pamięci itp.	2023-2026

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sukcesywne opracowywanie i wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) ▪ Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji) ▪ Staranne planowanie przestrzenne respektujące wartości historycznych układów ruralistycznych ▪ Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów oraz konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie poprzez np. zainicjowanie opracowania z innymi gminami regionu (z wykorzystaniem wsparcia specjalistów, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oddział terenowy w Lublinie oraz we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków) wzornika i katalogu tradycyjnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla lokalnych architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych tradycji 	2023-2026

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków ▪ Włączenie do ewidencji wszystkich historycznych kapliczek i krzyży przydrożnych wraz z towarzyszącym drzewostanem i małą architekturą ▪ Włączenie do ewidencji, chociażby wzorcowych przykładów, drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego 	2023-2026
Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami gminy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozwinięcie w gminie systemu monitorowania ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez m. in. ustalenie i opisanie procesu oraz powołanie zespołów na rzecz budowania i koordynowania współpracy pomiędzy samorządem terytorialnym, właścicielami, partnerami lokalnymi z organizacji pozarządowych, gospodarczych i przedstawicielami mieszkańców ▪ Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych m. in. poprzez monitorowanie stanu dziedzictwa i jego zagrożeń wykorzystując do tego celu: m.in. straż, jednostki organizacyjne gminy, a także udzielanie wsparcia finansowego (w miarę posiadanych środków) montażu instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom w obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków ▪ Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych 	2023-2026
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: <ul style="list-style-type: none"> ○ ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych 	2021-2024

wiejskich	<p>i funkcjonalnych</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącą jego zabudowę ▪ wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk 	
-----------	---	--

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aktualizacja i poszerzanie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy ▪ Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego ▪ Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego ▪ Publikacja materiałów i wspieranie wydawnictw dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy (zabytków, miejsc pamięci, walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz historii miejscowości leżących na terenie Gminy) w formie np. broszur, ulotek, filmów, folderów ▪ Opracowanie procesu mającego za cel zbadanie i uwypuklenie historii związanej z II wojną światową 	2023-2026
Edukacja społeczna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Współorganizacja oraz wsparcie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, 	2023-2026

<p>i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie</p>	<p>a także udział w nich pracowników Urzędu Gminy zaangażowanych w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych▪ Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym gminy (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, itp.) oraz ich gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i upowszechnianie, np. poprzez monografie, wydawnictwa, publikacje poświęcone dziedzictwu kulturowemu gminy i regionu▪ Utrwalenie w świadomości społecznej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o dużym znaczeniu dla historii regionu związanych m.in. z dziedzictwem sakralnym regionu, ważnymi wydarzeniami historycznymi, wybitnymi postaciami związanymi z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji▪ Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowopowstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowości – przysiółków, historycznych nazw ulic itp., inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie, promujących lokalną historię i lokalne tradycje▪ Oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi▪ Publikacja zaktualizowanych materiałów w formie	
---	---	--

	<p>broszur, ulotek, filmów, folderów, informacji na stronie internetowej</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Włączenie edukacji o zabytkach, opiece nad nimi i tradycjach regionu do programów nauczania i innych form pracy z uczniem (konkursy, imprezy) ▪ Udostępnianie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, położonych na terenie gminy turystom ▪ Czerpanie z doświadczeń i wiedzy mieszkańców celem promocji regionu i wsparcia dziedzictwa kulturowego ▪ Wsparcie w udostępnianiu obiektów historycznych dla celów turystycznych i promocyjnych 	
<p>Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) ▪ Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-ruralistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego) ▪ Prowadzenie i wspieranie działań dokumentujących dziedzictwo kulturowe gminy (w tym: badania archeologiczne, kwerendy w archiwach) ▪ Poszerzanie informacji o kulturze regionu 	<p>2023-2026</p>
<p>Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej ▪ Współpraca z organizacjami turystycznymi oraz 	<p>2023-2026</p>

służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<p>instytucjami związanymi z opieką i promocją dziedzictwa kulturowego w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze gminy</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej, zarówno wśród mieszkańców, jak i turystów	
Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju Gminy	<ul style="list-style-type: none">▪ Przeciwdziałanie niedostatecznej roli dziedzictwa kulturowego w lokalnej polityce, w tym budowaniu tożsamości i więzi społecznych, rozwoju gospodarczego opartego na innowacyjności oraz przedsiębiorczości lokalnej i wykorzystującego różnorodność kulturową jako czynnik konkurencyjności▪ Wspieranie i promocja partnerstwa publiczno-prywatnego służącego funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej▪ Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego, m.in. we współpracy z NGO i przy wykorzystaniu programów grantowych Gminy	

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawowa realizacja Programu odbywać się będzie poprzez:

- A. Ścisłą współpracę władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi
- B. Działania własne władz samorządowych
 1. Prawne – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze samorządowe przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
 2. Finansowe – stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
 3. Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych
- C. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych.

Realizację Programu można podzielić na dwa elementy:

1. system zarządzania
2. system monitoringu i ewaluacji.

Oba systemy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza niemożność realizacji założeń Programu bez któregośkolwiek z tych elementów.

System zarządzania Programem tworzą trzy jednostki. Są to:

- Rada Gminy – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- Wójt Gminy – odpowiada za przygotowanie i nadzoruje realizację Programu
- Urząd Gminy oraz jednostki organizacyjne – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu.

Można wykorzystać kilka rozwiązań wzmacniających skuteczność powyższego systemu:

- Wzmocnienie kadrowe Urzędu Gminy w zakresie specjalistów skoncentrowanych na profesjonalizacji realizacji zadań Programu.
- Wzmocnienie skoordynowanej współpracy pomiędzy Urzędem Gminy a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy wraz z perspektywą długofalową określenia ram porozumienia na mocy art. 96 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy monitoruje realizację Gminnego programu opieki nad zabytkami, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Gminy sprawozdanie z realizacji Programu.

Kolejna edycja (aktualizacja) Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Susiec ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Kwota wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Ilość przeprowadzonych prac porządkowych na cmentarzach
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Informacje o wprowadzeniu iluminacji zabytkowych obiektów
- Inne

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Liczba przyjętych bądź zaktualizowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zapisy o ochronie dziedzictwa kulturowego
- Liczba obiektów objętych ochroną poprzez włączenie do gminnej ewidencji zabytków
- Kwota przeznaczona na dotację na montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom
- Informacje o aktualizacji Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Inne

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba udostępnionych informatorów o zabytkach oraz dane o wprowadzaniu informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej oraz o opracowaniu mapy zabytków gminy
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych
- Liczba opracowanych, wydanych publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników)

-
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
 - Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
 - Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez gminę związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym
 - Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. DOTACJE

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,

- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- h) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- l) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.2. PROGRAMY OPERACYJNE MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Polski Ład dla kultury – Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace.

Dofinansowanie będzie wynosić maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej trzech kategorii:

- do 150 000 zł
- do 500 000 zł
- do 3 500 000 zł.

Program Ochrona zabytków

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz

współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej

- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Promesa dla Kultury

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 80% wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

9.3. ŚRODKI EUROPEJSKIE

Poza podstawowymi źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym.

W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Możliwe jest również korzystanie ze środków z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020 w okresie do wyczerpania środków.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na lata 2021-2027. Zasadniczą różnicą ww. programów jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy

wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
 - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
 - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków,
 - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej.
- współpraca kulturalna
 - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Liechtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. PODSUMOWANIE

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Susiec na lata 2023 - 2026 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych.

Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

Zakłada się, że cele nakreślone w Programie Opieki nad Zabytkami będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Zamościu, jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Susiec powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy Susiec.

11. ANEKSY

11.1. Gminna ewidencja zabytków gminy Susiec – zabytki nieruchome

Lp.	Miejscowość	Działka	Obiekt	Forma ochrony
1	Błódek-Nowiny	1442/3	Cmentarz żołnierzy AK	Gminna ewidencja zabytków
2	Hamernia	626/2	Leśniczówka	Gminna ewidencja zabytków
3	Hamernia	626/2	Budynek gospodarczy	Gminna ewidencja zabytków
4	Łosiniec	2.445	Cmentarz parafialny	Gminna ewidencja zabytków
5	Łosiniec	2.448	Cmentarz prawosławny	Gminna ewidencja zabytków
6	Łosiniec	2.401	Cmentarz z II WŚ	Gminna ewidencja zabytków
7	Łosiniec	2.499	Kościół paraf. rzymsko-kat. pw. Opieki św. Józefa NMP i św. Michała Arch. (d. cerkiew unicka) z wyposażeniem wnętrza	Rejestr nr A/1488 decyzja z dnia 24.10.1984 r.
8	Łosiniec	2.499	Dzwonnica	Rejestr nr A/1488 decyzja z dnia 24.10.1984 r.
9	Łosiniec	2.499	Cmentarz przykościelny z drzewostanem	Rejestr nr A/1488 decyzja z dnia 24.10.1984 r.
10	Łosiniec	3.1241/3	Krzyż przydrożny 1	Gminna ewidencja zabytków
11	Łosiniec	3.599/4	Krzyż przydrożny 2	Gminna ewidencja zabytków
12	Łosiniec	3.551	Krzyż przydrożny 3	Gminna ewidencja zabytków
13	Majdan Sopocki	6.1442/2; 1.13	Cmentarz parafialny	Gminna ewidencja zabytków
14	Majdan Sopocki	3.1465	Kościół paraf. rzymsko-kat. pw. św. Tomasza Ap (d. cerkiew)	Rejestr nr A/1474 decyzja z dnia 30.06.1984 r.
15	Majdan Sopocki	3.1465	Cmentarz przykościelny z drzewostanem	Rejestr nr A/1474 decyzja z dnia 30.06.1984 r.

16	Majdan Sopocki	3.1465	Dzwonnica	Rejestr nr A/1474 decyzja z dnia 30.06.1984 r.
17	Majdan Sopocki	3.1465	Krzyż	Gminna ewidencja zabytków
18	Majdan Sopocki	3.1465	Kaplica 1	Rejestr nr A/1474 decyzja z dnia 30.06.1984 r.
19	Majdan Sopocki	3.1465	Kaplica 2	Rejestr nr A/1474 decyzja z dnia 30.06.1984 r.
20	Paary	4.642 (Rybica)	Cmentarz z II WŚ	Gminna ewidencja zabytków
21	Paary	1276/1	Strażnica graniczna, ob. budynek szkolny	Rejestr nr A/1565 decyzja z dnia 24.03.1989 r. oraz 23.08.2017 r.
22	Rybica	1.220 (Rybica)	Młyn wodny	Rejestr nr A/1582 decyzja z dnia 25.10.1989 r.
23	Susiec	360	Cmentarz parafialny	Gminna ewidencja zabytków
24	Susiec	359	Kościół paraf. rzymsko-kat. pw. św. Jana Nepomucena	Rejestr nr A/1473 decyzja z dnia 30.06.1983 r.
25	Susiec	359	Cmentarz przykościelny z drzewostanem	Rejestr nr A/1473 decyzja z dnia 30.06.1983 r.
26	Susiec	359	Dzwonnica	Rejestr nr A/1473 decyzja z dnia 30.06.1983 r.
27	Susiec	359	Krzyż	Gminna ewidencja zabytków
28	Susiec	605/2 Skwarki	Młyn Wodny	Gminna ewidencja zabytków
29	Wólka Łosiniecka	3.758/1	Młyn wodny zw. „Świdy”, wraz z najbliższym otoczeniem oraz urządzenia ciągu technologicznego stanowiące wyposażenie młyna	Rejestr nr A/516 decyzja z dnia 29.09.2005 r.

11.2. Gminna ewidencja zabytków gminy Susiec – zabytki archeologiczne

Lp.	Miejscowość	AZP	Funkcja	Chronologia	Forma ochrony
1	Ciotusza Stara	93-87/1	Osada?, osada	Późne średniowiecze, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
2	Ciotusza Stara	94-87/1	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
3	Ciotusza Stara	94-87/2	Osada	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
4	Majdan Sopocki	94-87/3	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
5	Majdan Sopocki	94-87/4	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	Gminna ewidencja zabytków
6	Majdan Sopocki	94-87/5	Osada?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
7	Majdan Sopocki	94-87/6	Osada?, ślad osadnictwa	Nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
8	Nowiny	94-87/7	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
9	Nowiny	94-87/8	Ślad osadnictwa, osada	Epoka brązu, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
10	Zawadki	94-88/2	Ślad osadnictwa, osada?	Pradzieje (nieokreślone), Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
11	Zawadki	94-88/3	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone), Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
12	Kunki	94-88/4	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone), nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
13	Kunki	94-88/5	Osada?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
14	Kunki	94-88/6	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone), Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
15	Kunki	94-88/7	Ślad osadnictwa	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
16	Wólka Łosiniecka	94-88/9	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
17	Nowiny	95-86/2	Cmentarzysko kurhanowe	Wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
18	Nowiny	95-86/3	Kurhan	II okres epoki brązu	Gminna ewidencja zabytków
19	Oseredek (w decyzji: Susiec)	95-87/1	Grodzisko otoczone wałami, tzw. „Kościołek”, cmentarzysko, osada	XII-XIII w., Nowożytność, VIII – IX w.	Rejestr nr C/81 decyzja dnia 16.02.1988 r.
20	Susiec	95-87/2	Ślad osadnictwa	Neolit	Gminna ewidencja zabytków
21	Susiec	95-87/3	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
22	Susiec	95-87/4	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków

23	Susiec Rebizanty	95-87/5	Osada?, Osada?, Osada?	Epoka brązu, nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
24	Oseredek	95-87/6	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
25	Oseredek	95-87/7	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
26	Susiec Rebizanty	95-87/8	Ślad osadnictwa, osada?	Neolit, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
27	Susiec Rebizanty	95-87/9	Ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
28	Susiec Rebizanty	95-87/10	Osada?, ślad osadnictwa	Pradzieje (nieokreślone), nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
29	Susiec	95-87/11	Osada	II okres epoki brązu	Gminna ewidencja zabytków
30	Wólka Łosiniecka	95-88/1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
31	Wólka Łosiniecka	95-88/2	Cmentarzysko kurhanowe	Wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
32	Susiec Rybnica	95-88/3	Skarb	XVII w.	Gminna ewidencja zabytków
33	Susiec Rybnica	95-88/4	Osada, ślad osadnictwa	Okres nowożytny, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
34	Susiec Rybnica	95-88/5	Ślad osadnictwa, osada	Epoka kamienia, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
35	Susiec Rebizanty	95-88/6	Ślad osadnictwa, osada, ślad osadnictwa	Wczesny okres epoki brązu, nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
36	Wólka Łosiniecka	95-88/7	Osada	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
37	Wólka Łosiniecka	95-88/8	Osada	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
38	Wólka Łosiniecka	95-88/9	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
39	Wólka Łosiniecka	95-88/10	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
40	Wólka Łosiniecka	95-88/11	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
41	Wólka Łosiniecka	95-88/12	Osada, ślad osadnictwa	Nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
42	Wólka Łosiniecka	95-88/13	Ślad osadnictwa, osada ?	Epoka kamienia, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
43	Łosiniec	95-88/14	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
44	Łosiniec	95-88/15	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, osada ?	Wczesny okres epoki brązu, wczesne średniowiecze, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
45	Łosiniec	95-88/16	Ślad osadnictwa	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
46	Łosiniec	95-88/17	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
47	Łosiniec	95-88/18	Osada, ślad osadnictwa	Nowożytność, pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków

48	Łosiniec	95-88/19	Osada ?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
49	Łosiniec	95-88/20	Zespół kopców ziemnych tworzących cmentarzisko kurhanowe (stanowisko nr 7)	VII – IX w.	Rejestr nr C/144 decyzja z dnia 22.08.1995 r.
50	Łosiniec	95-89/1	Kopiec	Pradzieje (nieokreślone)	Gminna ewidencja zabytków
51	Łosiniec	95-89/3	Osada?, ślad osadnictwa	Kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
52	Maziły	95-89/5	Osada?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
53	Maziły	95-89/6	Osada?	Nowożytność	Gminna ewidencja zabytków
54	Rabinówka	95-89/7	Osada	Wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
55	Łosiniec	95-89/10	Kurhan	Epoka brązu	Gminna ewidencja zabytków
56	Łosiniec	95-89/11	Cmentarzisko kurhanowe	Koniec epoki neolitu	Gminna ewidencja zabytków
57	Łosiniec	95-89/12	Cmentarzisko kurhanowe, cmentarzisko kurhanowe	Epoka brązu, wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
58	Karkosze	96-88/1	Osada	Wczesne średniowiecze	Gminna ewidencja zabytków
59	Huta Szumy	96-88/5	Huta szkła	XVII? - XVIII w.	Gminna ewidencja zabytków
60	Karkosze	96-88/6	Ślad osadnictwa	Okres wpływów rzymskich	Gminna ewidencja zabytków
61	Karkosze	96-88/7	Osada	Okres wpływów rzymskich	Gminna ewidencja zabytków
62	Huta Szumy	96-88/8	Ślad osadnictwa	Neolit	Gminna ewidencja zabytków
63	Huta Szumy	96-88/12	Osada	II okres epoki brązu	Gminna ewidencja zabytków
64	Paary	96-88/13	Osada	XVII? - XVIII w.	Gminna ewidencja zabytków
65	Paary	96-88/14	Osada?	XVII? - XVIII w.	Gminna ewidencja zabytków
66	Paary	96-88/15	Ślad osadnictwa	Eneolit / wczesny okres epoki brązu	Gminna ewidencja zabytków

